

MACIEJ CESARZ

Uniwersytet Wrocławski

Z badań nad problematyką własności w ideologii faszystowskiej Oswalda Mosleya

Wśród kwestii społecznych rozpatrywanych przez Oswalda Mosleya w okresie fascynacji faszyzmem (tj. w latach 1932–1939) własność nie stanowiła przedmiotu jego szczególnych rozważań. Sfera zainteresowań założyciela Brytyjskiej Unii Faszystów (BUF) obejmowała co prawda problematykę własności, lecz poglądy na ten temat wyrosły niejako na marginesie priorytetowych aspektów narodowej rewolucji. Mosley próbował skonkretyzować cele i społeczne zadania, które prawo własności winno odzwierciedlać w ramach „nadchodzącego państwa korporacyjnego”¹. Nie wyłożył jednak żadnych sugestii dotyczących prawnego uregulowania problemów własności. Powodem był m.in. niewielki szacunek Mosleya dla norm prawnych jako potencjalnego instrumentu kształtowania zachowań społecznych. Uważał on, że bardziej efektywnym narzędziem będzie propagowana przez faszyzm „nowa postawa życiowa i nowa moralność”, przesądzająca o tym, że jednostka uczyni z przysługującego jej prawa własności właściwy użytek – tj. nie wykorzysta jej sprzecznie z interesem państwa i społeczeństwa². Takiej postawy spodziewać się należało po wytworzeniu „nowego rodzaju świadomości społecznej oraz silnego patriotyzmu”³. Lider faszystów brytyjskich żywił nadzieję, że obyczaj i świadomość społeczna lepiej wpoją jednostce odpowiedzialność względem zbiorowości.

---

¹ Jest to jednocześnie tytuł książki opisującej strukturę państwa korporacyjnego wg Alexandra Ravena-Thomsona – jednego z głównych filozofów BUF. Jego idee inspirowały Mosleya w o wiele większym stopniu niż np. korporacjonizm Mussoliniego. A. Raven-Thomson, *The Coming Corporate State*, London 1937.

² Mosley utracił wiarę w bezstronność regulacji prawnych już w latach dwudziestych, krytykował też nadmierną swobodę wykładni prawa stosowanej przez sędziów i sędziów pokoju, którzy interpretują je dokładnie tak, jak chcą. Zob.: O. Mosley, *Speech to the House of Commons*, 24 May 1927, *Parliamentary Debates* (Commons), Fifth Series, vol. 205, col. 462.

³ *Idem, Fascism. 100 Questions Asked and Answered*, London 1936, pyt. nr 12.

W poglądach Mosleya własność była raczej kategorią ekonomiczną niż prawną. Jego koncepcja była ujęciem szerokim, niekompatybilnym z cywilistycznie pojętym prawem własności, utożsamianym ze zwykłym i podlegającym dziedziczeniu bezwzględnyemu prawem podmiotowym, dotyczącym wyłącznie rzeczy, tj. „materiałnej części przyrody o charakterze samodzielnym”⁴. W sensie technicznoprawnym wypowiedzi Mosleya dotyczyły tzw. „pozytywnej” strony własności, interesowały go również społeczne granice wykonywania uprawnień przez właściciela.

Dywagacje przywódcy BUF na temat własności zaprezentowano w kontekście faszystowskiej doktryny. Ich analiza osnuta została wokół szeregu czynników, które ukształtowały poglądy Mosleya w latach 30. XX wieku. Poglądy te stanowiły wypadkową idei (nierazko sprzecznych), funkcjonujących w ramach ideologii faszystowskiej stanowiącej podstawę programu BUF⁵. Oprócz nich należy także uwzględnić wydarzenia związane z życiem politycznym (a nawet prywatnym) Oswalda Mosleya, które w nie mniejszym stopniu oddziaływały na proces formowania się jego ideologii⁶. W „katalogu” jego idei mieściły się m.in.

- 1) idealistyczna koncepcja faszystowskiej służby dla państwa,
- 2) ideologiczny sprzeciw wobec marksizmu,
- 3) adaptacja zmodyfikowanych elementów kapitalizmu brytyjskiego,
- 4) korporacjonizm w ujęciu Alexandra Ravena-Thomsona,
- 5) antymodernistyczny ruralizm z domieszką tradycji volkistowskiej.

Wpływ na kształtowanie się jego ideologii miało również arystokratyczne pochodzenie i nieakademicka edukacja, utrudniająca porozumienie z brytyjskim establishmentem i implikująca późniejsze negatywne doświadczenia z parlamentaryzmem brytyjskim.

Oswald Mosley prowadził zryw działalności w celu ukształtowania postawy obywatelskiej, pozwalającej wykreować ludzką materię – elitę i awangardę narodowej rewolucji, która przeforsuje rząd faszystowski. Owa elita (utożsamiana z członkostwem w BUF) ucieleśniać miała ideał faszystowskiego poświęcenia i ofiarności na rzecz zbiorowości – wyzutyk z indywidualizmu „atletów”, którzy w myśl koncepcji kolektywnego cezaryzmu mieli przejąć rząd⁷. Wspomniany „atletyzm” miał przede wszystkim zwiększyć efektywność *Blackshirts* w dziedzinie służby dla państwa. Mosley przekonywał, iż „moralność atlety” należy w pro-

⁴ *Leksykon pi awniczy*, Urszula Kalina-Prasznik (red.), Wrocław 1999, s. 529.

⁵ Dialektyka Hegla ukształtowała myśl Mosleya, który entuzjastycznie podchodził do unifikacji różnych, często sprzecznych przekonań, wywodzących się zarówno z lewicy, jak i prawicy, w celu wyłonienia nowej – trzeciej dynamicznej siły politycznej, jaką uosabiał faszystowski. Taką interpretację metody dialektycznej Hegla ukształtowaną została pod wpływem przemysłu Alexandra Ravena-Thomsona.

⁶ Rozpatrywanie ideologii BUF w oderwaniu od historycznego kontekstu byłoby mylące i nieprawdziwe, jak stwierdza Richard Thurlow. Zob. R. Thurlow, *Fascism in Britain. A History 1918–1985*, Oxford 1987.

⁷ O Mosley, *My Life*, London 1968, s. 322 i n. Atletyzm pojmowany był w sensie fizycznym i mentalnym, nadawano mu też zabarwienie mistyczne.

wadzić w życie celem nasilenia poczucia obowiązku jednostki wobec zbiorowości. Nowa jednostka, którą uformuje faszyzm, będzie z konieczności „atletą”, „instrumentem ze stali” (*Instrument of steel*), efektywnym w każdej sferze życiowej, zdolnym do wypełniania obowiązków służby na rzecz państwa⁸

Nacisk na obowiązek względem zbiorowości zdeterminował faszystowską koncepcję własności Oswalda Mosleya. W rezultacie wypracował on koncepcję, w myśl której „własność jest usprawiedliwiona przez służbę na rzecz państwa”⁹. Zakładał, że własność funkcjonuje jako *sui generis* mienie powierzone właścicielowi przez społeczeństwo. Właściciel tylko administruje mieniem i korzysta z niego z tytułu służby (bądź pracy) świadczonej na rzecz zbiorowości w myśl zasady „zadnej nagrody bez służby (pracy)”¹⁰. Zadaniem tak ukształtowanej koncepcji było uświadomienie jednostce, że uprawnienia wynikające z realizacji prawa własności winny być sprzężone z obowiązkami o charakterze publicznym. Zasada ta funkcjonować miała bezwzględnie – w państwie faszystowskim „nie ma miejsca dla tych, którzy pragną żyć na koszt innych nie dając nic w zamian”¹¹.

Oswald Mosley analizował m.in. kwestie przeniesienia prawa własności w drodze spadku. Krytykował negatywny wpływ zbyt liberalnie ukształtowanego porządku prawnego, który negatywnie rzutował na stosunek jednostki o statusie spadkobiercy do obowiązków państwowych. Korzyść majątkowa uzyskana bez jakiegokolwiek wysiłku degeneruje. Ponadto zainteresowanie sprawami wagi państwowej spadkobiercy nie musiało „wykraczać poza klub nocny i zaopatrzenie w szampana”¹². Faszystowski system dziedziczenia przesądził o wyeliminowaniu jednostek-pasożytów społeczeństwa oraz pozbawić korzyści ze spadku tych, którzy okazali się „niegodni swych spadkodawców lub nowego narodu”¹³. Mosley uważał, że przedmiot dziedziczenia winny stanowić jedynie tylko dobra nabyte własną uczciwą pracą („Synowie przekazą synom rezultaty tylko własnej pracy”¹⁴). Obowiązkiem dzieci uczestniczących w spadku jest wykazanie się (podobnym jak spadkodawca) efektywnym zaangażowaniem na rzecz społeczności, gdyż „faszyzm nie uznaje zasady nagrody bez zasług”¹⁵. Dobra dziedziczne, nienabyte drogą realizacji obowiązków publicznych, miały zostać przejęte przez skarb państwa w całości bądź w części¹⁶.

⁸ Tekst przemówienia z 26.06.1937. Zob. także S. Cullen, *The Development of the Ideas and Policy of the British Union of Fascists 1932–1940*, *Journal of Contemporary History*, 22, 1987, s. 126.

⁹ R. Skidelsky, *Oswald Mosley*, London 1975, s. 303.

¹⁰ W pismach i przemówieniach Oswalda Mosleya kategorie prawne, takie jak własność, majątek czy mienie, stosowane są zamiennie bądź granica między nimi jest bardzo płynna.

¹¹ O. Mosley, *Tomorrow We Live*, London 1938, s. 53.

¹² R. Skidelsky, *op. cit.*, s. 303.

¹³ O. Mosley, *Tomorrow We Live*, s. 53.

¹⁴ A. K. Chesterton, *Oswald Mosley Portrait of a Leader*, London 1937, s. 158.

¹⁵ O. Mosley, *Fascism – 100 Questions*, pyt. 60.

¹⁶ *Ibidem*.

Mosley nie skonkretyzował terminu „służba”, stanowiącego ekwiwalent korzyści czerpanych z własności. Wyróżniał natomiast obowiązki „służby” realizowanej w sferze gospodarczej (*industrial service*) bądź publicznej (*public service*)¹⁷. Nieprecyzyjnie sformułował m.in. kwestię, kto miał decydować, w jakim stopniu służbę jednostki można uznać za spełniającą wymogi sformułowane przez faszystowskie społeczeństwo (państwo). Mosley postanowił, iż konkretyzacja przesłanek nabycia prawa do korzystania z własności powierzona zostanie specjalnym trybunałom sprawiedliwości ludowej (*Equity Tribunals of People's Justice*) rozstrzygającym w myśl prawa słuszności¹⁸. System trybunałów miał funkcjonować („w sposób całkowicie naturalny i prosty”) zgodnie z głównym ustawodawstwem. Mosley wiązał ewolucję trybunałów z przyszłą realizacją postulatu ogólnego uproszczenia brytyjskiego systemu prawnego¹⁹.

Poglądy Mosleya na kwestię własności zostały w dużym stopniu ukształtowane w powiązaniu z jego krytyką ideologii kapitalizmu i marksizmu. Wbrew poglądom marksistów Mosley dopuszczał istnienie prywatnej inicjatywy i własności prywatnej, zakładając, że system taki może działać sprawnie, jeśli rząd (złożony z fachowców) będzie wystarczająco konsekwentny, by do tego doprowadzić. Taką tezę oparł na obserwacji sukcesów silnej egzekutywy Rządu Narodowego funkcjonującego w Wielkiej Brytanii na zasadach „socjalizmu wojennego” w okresie I wojny światowej. Wojenny socjalizm Mosleya zakładał, że technokratyczne rządy pomogą w realizacji postulatu państwowej kontroli własności prywatnej – jeśli będą cieszyć się odpowiednim poziomem zaufania społeczne („komuś musimy zaufać, inaczej nigdy niczego nie dokonamy”)²⁰.

Oswald Mosley nigdy nie zaakceptował moralnej podstawy marksizmu²¹. Za bulwersujące uznawał radykalne poglądy marksistów traktujących własność jako synonim pojęcia „kradzież”, tym bardziej że obejmowano nią zarówno własność ziemi, jak i środków produkcji²². Rzecznicy BUF, rozwijający myśl Oswalda Mosleya, odróżniali typowy socjalizm od narodowego socjalizmu brytyjskiego. Alexander Raven-Thomson – główny zwolennik idei państwa korporacyjnego w szeregach BUF – dostrzegał wyraźny związek między kwestią własności a postulatem zwiększonej kontroli państwowej. Przyjmował tezę, że kapitaliści zaniechali kontroli nad kapitałem, aby rozwijać prywatne interesy. Nie usprawie-

¹⁷ O. Mosley, *Tomorrow We Live...*, s. 53.

¹⁸ S. Cullen, *op. cit.*, s. 132. Także O. Mosley, *Tomorrow We Live...*, s. 53. Termin *equity* tłumaczy się jako *słuszność* bądź *sprawiedliwość*. Najczęściej używany jest na oznaczenie systemu prawnego stosowanego w krajach anglosaskich, jako uzupełnienie norm ustawowych i prawa zwyczajowego.

¹⁹ O. Mosley, *Tomorrow We Live...*, s. 53.

²⁰ *Idem*, *The Greater Britain*, London 1934, s. 23. Pierwsze wydanie tej publikacji miało miejsce w roku 1932, na potrzeby niniejszego artykułu wykorzystano drugie wydanie z roku 1934, nieznacznie przez Mosleya poprawione.

²¹ R. Skidelsky, *op. cit.*, s. 303.

²² *Ibidem*.

dliwiało to jeszcze zniesienia własności prywatnej, lecz przeciwnie – należało raczej wzmocnić kontrolę nad potencjalną społeczną realizacją prawa własności. Socjaliście zarzucał, że jest „nikim innym jak sfrustrowanym burżujem, który z zdróżki kapitaliście władzy i majątku” i który nie potrafi znaleźć „innej alternatywy dla kapitalizmu jak całkowita konfiskata [mienia]”²³. Faszystowskie rządy powinny być niepodatne na lobbging wielkiego kapitału i paraliżować wszelkie inicjatywy właścicieli podejmujących społeczne działania. Thomson przywoływał wypowiedź Mosleya: „pod rządami kapitalizmu Kapitał używa Narodu do swych własnych celów. Pod rządami faszyzmu Naród używa Kapitału do swych własnych celów”²⁴.

Podobnie interpretował program BUF Arthur K. Chesterton – który dowodził, że istotą faszystowskiego ładu nie była własność społeczna, lecz społeczna kontrola nad własnością²⁵. Realizację narodowego socjalizmu Mosleya uzależniał od dwóch przesłanek: bezwzględnej kontroli prywatnej inicjatywy i możliwie najszerzej dystrybucji własności prywatnej, co pozwoli rozwiązać problem wadliwego podziału dóbr ugruntowującego ubóstwo w najbogatszym Imperium w historii świata²⁶.

Ostatnią kwestią dzielącą Mosleya od ideologii marksistowskiej była wizja destruktywnej rewolucji postulowanej przez komunistów. Przywódca angielskich faszystów odrzucał „szaloną komunistyczną wiarę w rewolucję poprzedzoną przez ekonomiczny krach”, mającą na celu „ustanowienie sowieckiego państwa po radosnym przebrnięciu przez krew i głód zdeintegrowanego społeczeństwa”²⁷. Związana z nią wizja zniszczenia sfery własności prywatnej pociągałaby za sobą zbyt duże koszty dla narodu brytyjskiego, a mgliste obietnice marksizmu nie stwarzały gwarancji odrobienia strat, szczególnie w kontekście olbrzymich, znanych brytyjskiemu przywódcy kosztów rewolucji październikowej.

Program BUF bazował na technokratycznych założeniach, że dzięki rządóm oddanych społeczeństwu specjalistów można będzie zaadaptować pewne rozwiązania wypracowane co prawda przez teoretyków kapitalizmu, ale przydatne

²³ *Ibidem*.

²⁴ A. Raven-Thomson, *Corporate Economics*, „Fascist Quarterly”, I, 1, 1935, s. 25.

²⁵ A.K. Chesterton, *op. cit.*, s. 151. Arthur Kenneth Chesterton – znany z rasistowskich i antysemitkich poglądów dziennikarz brytyjski, kuzyn Gilberta Keitha Chestertona. W 1933 roku wstąpił do BUF, gdzie zajmował znaczące stanowisko redaktora faszystowskiego czasopisma „Action”. Autor pierwszej biografii Mosleya, opublikowanej w roku 1937 pt. *Oswald Mosley: Portrait of a Leader*. W marcu 1938 roku opuścił szeregi BUF z powodu narastających konfliktów z Mosleyem.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ R. Skidelsky, *op. cit.*, s. 303. Cyt. za Oswald Mosley, wypowiedź na łamach: „Weekend Review”, 24 January, 1931. Już w książce opublikowanej przez Mosleya wspólnie z Johnem Stracheyem w 1925 roku pojawiło się potępienie postulatów marksizmu: „Sowieci nie znają innego sposobu na zdobycie ekonomicznej władzy jak rewolucja i zniszczenie całej struktury życia zbiorowości. To w oczywisty sposób prowadzi do nienaprawialnych szkód w sferze jego zdolności produkcyjnej”. Zob. O. Mosley, *Revolution by Reason*, 1925, s. 127.

w państwie korporacyjnym. Było to zbieżne z syntetyczną strukturą faszystowskiej doktryny, w myśl której można wykorzystać takie idee, które okażą się użyteczne i skuteczne²⁸. Odnosiło się to również do kapitalizmu, którego niektóre idee akceptował brytyjski faszyzm.

Mosley nie negował znaczenia prywatnej przedsiębiorczości, którą faszyzm miał wspierać, jakkolwiek od momentu ustanowienia rządów faszyzmu kapitalista w toku eksploatacji swej własności miał obowiązek respektować dobro społeczne w taki sam sposób, jak własny interes i rozwój własnego przedsiębiorstwa. W ocenie Davida Stephena Lewisa, faszystowskie państwo korporacyjne Mosleya – pomimo zarzucenia zasady *laissez-faire*, podporządkowania właścicieli i przemysłowców oraz proponowanej nacjonalizacji niektórych dziedzin życia publicznego – ostatecznie nie dyskredytowało podstawowych założeń kapitalizmu²⁹. Pogląd ten podzielał również A.K. Chesterton. Przytoczył również istotne stwierdzenie Mosleya, w myśl którego „kapitał, jak ziemia, fabryki lub inna własność, może spoczywać w rękach prywatnych, lecz własność ta nie będzie prawem absolutnym”³⁰. Jedynym wyróżnikiem instytucji własności miała być służebność wobec interesów narodu i prawa korporacyjnego³¹. Przecież Mosley nie tyle zamierzał wyeliminować kapitalizm z życia społecznego, ile doprowadzić go do perfekcji. Słuszny wydaje się pogląd G.C. Webbera, który definiował koncepcję Mosleya jako kapitalizm kierowany bądź kapitalizm państwowy, gdzie rząd mógł regulować czynniki popytu i podaży poprzez manipulację poziomem cen i płac. Co istotne – źródłem inspiracji Mosleya Webber doszukiwał się przede wszystkim w teoriach Johna Maynarda Keynesa i programie Franklina Delano Roosevelta, a wcale nie w myśl Benito Mussoliniego czy Adolfa Hitlera³².

Sprawy własności Mosley powiązał z teorią bezklasowego społeczeństwa, opartej na zasadach korporacyjnych. Faszystów Oswalda Mosleya interesowało prawo własności przede wszystkim jako jeden z elementów wchodzących w skład korporacyjnego programu BUF³³. Atutem państwa korporacyjnego w rozumieniu Mosleya było nie tyle zagwarantowanie sprawiedliwości społecznej w sensie dystrybucji dóbr, ile niemal technicznie rozumianej sprawności aparatu państwowego. Bezład parlamentarnych instytucji liberalnej demokracji zastąpić miała efektywność merytokratycznych rządów faszyzmu. Państwo winno funkcjonować przy stałym i powszechnym wykorzystaniu wiedzy naukowej w organizacji stosunków społecznych.

²⁸ Korespondowało to z filozofią syntezy, jaką zdaniem Mosleya uosabiał faszyzm. Zob. O. Mosley, *The Philosophy of Fascism...*, s. 36 i n.

²⁹ D.S. Lewis, *Illusions of Grandeur: Mosley, Fascism and British Society (1931–1981)*. Manchester 1987, s. 45. Mosley częściowo dyskredytował liberalizm niż kapitalizm.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ G.C. Webber, *The Ideology of The British Right 1918–1939*, London 1986, s. 78.

³² *Ibidem*.

³³ Warto mieć na względzie funkcjonujące wcześniej w Wielkiej Brytanii tradycje korporacjonizmu, z których czerpał A. Raven-Thomson, a które przyswoił potem Mosley. Zob. zwłaszcza L.P. Carpenter, *Corporatism in Britain 1930–1945*, *Journal of Contemporary History*, 11, 1976

Zasadnicza rola w kreowaniu decyzji winna przypaść elitom naukowym bądź elitom profesjonalistów, posiadającym najwyższe kwalifikacje. Nie chodziło o kierowanie gospodarką, gdyż „faszystowskie państwo w odróżnieniu od socjalistycznego do tego nie pretendowało”, powinno ono natomiast wyznaczać gospodarce granice funkcjonowania³⁴. Główne „zasoby” społeczeństwa winny stanowić wykształcone elity. Kompetentni „menedżerowie” zatrudnieni w aparacie państwowym mogą zabezpieczyć nie tylko sprawne funkcjonowanie własności społecznej, ale i ograniczyć inicjatywy prywatnych właścicieli nie odpowiadające interesom ogółu³⁵.

Poglądy Mosleya były wnioskami wysuniętymi na podstawie rzetelnej analizy niewydolnego systemu rządów. Przywódca BUF zamieścił we wstępie publikacji *The Greater Britain* swoje credo: *przedmiotem tej książki jest dowiedzenie – poprzez analizę obecnej sytuacji i konstruktywne wnioskowanie, że istnieje potrzeba fundamentalnych zmian*³⁶. [...] *Życie ekonomiczne przerosło nasze polityczne instytucje*³⁷. Mosley dostrzegał konieczność wyłożenia strategii, która pozwoli „pogodzić rewolucję naukową z systemem rządów i zharmonizować prywatną przedsiębiorczość z szeroko pojętym interesem narodu”³⁸. W jego przeświadczeniu zagrożoną potęgę Brytanii mogła zrekonstruować racjonalizacja ustroju i produkcji oraz zwiększenie zdolności decyzyjnej rządu, obecnie niezdolnego do podejmowania szybkich rozstrzygnięć ekonomicznych. Zakładając, że faszyzm może dojść do władzy za pomocą środków konstytucyjnych – za czołowe zadanie nowego rządu faszystowskiego Mosley uznał przeforsowanie aktu (*General Powers Bill*), który gwarantowałby premierowi i niewielkiemu 5-osobowemu gabinetowi prawo inicjatywy ustawodawczej bez odwoływania się do parlamentu³⁹.

Faszyzm miał znacznie podnieść efektywność mechanizmów konstytucyjnych i usprawnić prawo wyborcze. W postulowanym państwie korporacyjnym MPs (*Members of Parliament*) nie powinni być wybierani w geograficznie wytypowanych okręgach wyborczych – każda gałąź przemysłu miała wybierać swoich reprezentantów do technokratycznej Narodowej Izby Korporacji (*National Chamber of Corporations*)⁴⁰. Mosley był przekonany, że wyborcy są zainteresowani tylko taką problematyką, z jaką zetknęli się w toku pracy zawodowej. Zatem prowadzenie polityki narodowej powinno się powierzyć technicznym ekspertom z odpowiednich dziedzin społecznych i gospodarczych. Eksperti powinni mieć reprezentację w Zgromadzeniu Notabli (*Assembly of Notables*), które w państwie korporacyjnym zastąpi Izbę Lordów⁴¹. Oswald

³⁴ O. Mosley, *Fascism Explained. 10 Points of Fascist Policy*, 1933, s. 4.

³⁵ A K. Chesterton, *op. cit.*, s. 158.

³⁶ O Mosley, *The Greater Britain...*, s. 17.

³⁷ *Ibidem* s. 17.

³⁸ *Ibidem*, s. 18.

³⁹ R. Thurlow, *op. cit.*, s. 154.

⁴⁰ O. Mosley, *The Greater Britain...*, s. 31–32.

⁴¹ *Idem, Fascism. 100 Questions...*, pyt. nr 25.

Mosley postrzegał brytyjski faszyzm jako element rewolucji menedżerskiej, realizowanej przez rządy fachowców⁴².

Pomimo uznania dla pewnych trendów modernizacyjnych (kult wiedzy, technologii i techniki) w myśli Mosleya trudno nie dostrzec także „atawistycznych” stron jego ideologii, wyrażających się poprzez ruralizm i kult brytyjskiej ziemi. Jego doktrynę – podobnie jak w przypadku niektórych prądów faszyzmu – w istocie ukształtowały dwa odmienne impulsy: pęd ku modernizacji i rewolta przeciw jej konsekwencjom⁴³.

Wpływ tradycji volkistowskiej zdeterminował w pewnym stopniu jego poglądy na kwestię własności ziemi. Inspiracją dla faszystów brytyjskich – podobnie jak dla nazistów – były także tradycje romantyczne, o czym wspominał George Mosse⁴⁴. Naród – pojmowany w volkistowskich kategoriach mitycznej wspólnoty – stanowił pierwotną esencję kultury. Mosley przypisywał tę cechę także wsi i angielskiej ziemi. Rolnicze tereny wiejskie postrzegał jako zasadniczą część dziedzictwa narodowo-kulturowego, naznaczonego odwiecznym duchem prawdziwej Anglii. Przywódca Blackshirts wierzył, że przywiązanie faszystów do angielskiej ziemi sprawi, że prawdziwy „brytyjski wiejski lud powróci” i stanie się zarzewiem narodowej regeneracji⁴⁵.

Ruralizm legł u podstaw faszystowskiego zainteresowania problematyką własności ziemskiej oraz jej dziedziczenia. Mosley głosił zasadę niedopuszczania do koncentracji wielkiego kapitału. Własność ziemi powinna być rozproszona i zostać przypisana możliwie szerokiej rzeszy obywateli. „Nasza polityka zmierza do stworzenia maksymalnej liczby farmerów – właściciele lub posiadacze i będzie zachęcać w każdy możliwy sposób do przekazywania tej ziemi drogą dziedziczenia z ojca na syna”⁴⁶. Efektem takiej praktyki będzie wzrost zainteresowania problemami ziemi i poczucia dumy właścicieli ziemskich. W rezultacie nastąpi odrodzenie prawdziwej brytyjskiej natury (świadomości), funkcjonującej w epoce Tudorów i umocnienia narodowego ducha. Mosley uspokajał, że faszyzm w równym stopniu będzie respektował prawa wielkich właścicieli ziemskich oraz drobnych posiadaczy. Trudno stwierdzić, w jakim stopniu był to zręczny zabieg propagandy Mosleya pod adresem wielkich właścicieli ziemskich, na

⁴² O Mosley, *Tomorrow We Live*, s. 9 i n., także O Mosley *The Greater Britain*, s. 17–35, L P Carpenter, *Corporatism in Britain*, s. 4

⁴³ G C Webber, *The Ideology of The British Right*, s. 78 Cyt. za R Skidelsky, *op. cit.*, s. 299

⁴⁴ G Mosse, *Nazi Culture Intellectual, Cultural and Social Life in the Third Reich*, London 1966, s. 3 Cyt. za T Linchan, *British Fascism 1918–1939 Parties, Ideology and Culture*, Manchester 2000, s. 202

⁴⁵ *Ibidem* Wydaje się, iż w pewnym zakresie poglądy Mosleya inspirował fizjokratyzm. W oczach innych członków BUF przywiązanie do wydaje się jeszcze silniejsze, a ziemia brytyjska funkcjonuje wręcz jako synonim samego faszyzmu *Kochać ziemię to kochać naród, a miłość do narodu to faszyzm* Zob. „Action” 28, January, 1939, s. 5

⁴⁶ O Mosley, *Fascism 100 Questions*, pyt. nr 59

landlordach ciążył bowiem obostrzony rygor wywiązania się ze służby na rzecz państwa, szczególnie w kontekście powierzanego im lokalnego przywództwa administracyjnego i politycznego⁴⁷. Właściciel wielkiego kapitału musiał się liczyć z tym, że sprzeniewierzenie się zasadzie żadnej nagrody bez służby – tj. niewywiązanie z obowiązków na rzecz faszystowskiego państwa i społeczeństwa, grozi utratą ziemi bez żadnego odszkodowania oraz jej parcelacją pomiędzy innych właścicieli/posiadaczy⁴⁸. Z drugiej strony przyszłe państwo winno zachęcać landlordów do obejmowania lokalnego przywództwa politycznego, które stanowiłoby ekwiwalent korzyści uzyskanych w ramach administrowania ziemią m.in. poprzez zwolnienie z podatków od spadku, tj. dziedziczonej ziemi⁴⁹.

W wizji państwa rządzonego przez kompetentnych menedżerów znalazło się zatem miejsce zarówno dla postulatów modernistycznych, jak i antymodernistycznych. Znalazło się tam miejsce także dla kilku innych „heretyckich” koncepcji, nieakceptowanych przez środowiska rządzące. Dostrzegając to Richard Thurlow, który w publikacji pod znaczącym tytułem: *Powrót Jeremiasza: odrzucona wiedza Sir Oswalda Mosleya w latach 30-tych* przedstawił interesujący pogląd na różne aspekty doktryny tego „arystokraty w uniformie”, skonstruowane z idei niezgodnych z liberalnym porządkiem, heretyckich i odrzuconych przez establishment⁵⁰.

Godzi się zwrócić uwagę na utopijny charakter niektórych wątków w ideologii Mosleya, zwłaszcza w poglądach na własność. Pojawiały się w niej wątki katastroficzne, w znacznej mierze sformułowane jeszcze przed powołaniem do życia Brytyjskiej Unii Faszystów (tj. przed 1932 r.). Faszizm Mosleya sięgał po wcześniejsze apokaliptyczne wizje. W toku spotkania w Olympia Hall w roku 1934 BUF dopuściła się aktów przemocy wobec przeciwników politycznych na niespotykaną dotąd skalę, wskutek czego utraciła poparcie niezależnego magnata prasowego Lorda Rothermere i uległa niemal całkowitej społecznej alienacji⁵¹. Narastająca niechęć brytyjskiej opinii publicznej wobec BUF pogłębiła znacznie katastrofizm Mosleya i skłoniła go do zaostrenia zarzutów wymierzonych w system polityczny, który negował jego idee. Lider BUF uczynił wówczas użytek

⁴⁷ *Ibidem*

⁴⁸ *Ibidem*

⁴⁹ To właśnie ten podatek i urbanizację Mosley oskarżał o dewastację brytyjskiej agrokultury *Ibidem*, s. 53

⁵⁰ R C Thurlow, *The Return of Jeremiah The Rejected Knowledge of Sir Oswald Mosley in the 30's*, [w:] K. Lunn, R. Thurlow, *British Fascism*, Londres 1980

⁵¹ 7 czerwca 1934 roku BUF zorganizowała słynny i kontrowersyjny wiec w Olympia Hall w Londynie. Było to największe w dziejach zgromadzenie BUF (uczestniczyło ok. 12 tys. członków i zwolenników ugrupowania), a zarazem pierwsza znacząca antyfaszystowska demonstracja. The Communist Party. Zwolennicy Mosleya dopuścili się wobec antydemonstrantów – lewackich ugrupowań i żydowskich radykałów – szeregu aktów przemocy i tylko interwencja policji zapobiegła zamieszkom na szeroką skalę. Zob. D. Botsford, *British Fascism and the Measures Taken against It by the State*, Historical Notes, No. 28, 1998

z innej dziedziny swej *odrzuconej wiedzy*, włączając do swej doktryny nie tylko apokaliptyczne, ale i historyczne elementy krytyki kultury brytyjskiej oraz cywilizacji europejskiej. Był to decydujący moment, w którym myśl Mosleya przyjęła spory ładunek utopii⁵².

Richard Thurlow, analizujący arystokratyczne korzenie przywódcy faszystów brytyjskich (*landed gentry*), był przekonany, że prezentował on raczej *neo-feudalne* aniżeli komercyjne poglądy na społeczeństwo brytyjskie⁵³. Mosley nie otrzymał tradycyjnego akademickiego wykształcenia⁵⁴ – między innymi z tej przyczyny nie został dopuszczony do składu wykształconego na uniwersytetach brytyjskich i oświeconego tradycjami neoklasycznego, liberalnego porządku establishmentu. Pomimo prób ekonomicznej racjonalizacji jego koncepcje nosiły znamiona utopii oraz idealizmu, skierowanych przeciwko materialistycznej ideologii reprezentowanej zarówno przez liberalny rząd, jak i komunistów. Lider BUF dorastał w środowisku nie związanym z polityką, pozbawionym partyjnej indoktrynacji i więzów partyjnej lojalności, co – jak sądzi Robert Benewick – mogło też skutkować słabym politycznym rozeznanie⁵⁵.

Z powyższych wywodów wynika, że koncepcja własności Mosleya ukształtowała się jako wypadkowa idei współistniejących w ramach jego własnej wizji faszystowskiego społeczeństwa. Problemy własności nie były osobnym przedmiotem rozważań, lecz pojawiały się na marginesie innych, bardziej złożonych zagadnień, jak np. idealistycznie rozumianej służby dla państwa. Własność w koncepcjach Mosleya utraciła wymiar absolutny. Usprawiedliwiona pracą (służbą) na rzecz zbiorowości i wyznaczana granicami dobra społecznego odzwierciedlała rolę usprawnionego kapitalizmu w przyszłym państwie korporacyjnym. Mimo antykapitalistycznej i antyliberalnej indoktrynacji Mosley dokonał adaptacji niektórych osiągnięć kapitalizmu. Własność stanowiła główną oś ideologicznego konfliktu z doktryną marksistowską. Koncepcja własności Oswalda Mosleya – podobnie jak jego faszystowska doktryna społeczna – była w istocie splotem romantycznych idei faszystowskiego z technokratyczną interpretacją ekonomicznej myśli brytyjskiej.

---

⁵² Studium utopijnych elementów programu BUF przedstawił Philip M. Coupland. Zob. P. M. Coupland, *The Blackshirted Utopians*, *Journal of Contemporary History*, Vol. 33, 2, April 1998, s. 255–272.

⁵³ R. C. Thurlow, *The Return of Jeremiah*, s. 105.

⁵⁴ Uczęszczał do College'u w Winchester i Royal Military College w Sandhurst.

⁵⁵ R. Benewick, *The Fascist Movement in Britain*, London 1972, s. 52.

AUS DEN FORSCHUNGEN UBER DIE PROBLEMATIK DES EIGENTUMS
IN DER FASCHISTISCHEN IDEOLOGIE VON OSWALD MOSLEY

Zusammenfassung

Der Aufsatz behandelt die faschistischen Ansichten Oswald Mosleys über das Eigentum unter Berücksichtigung des sozialen Programmes der von ihm gegründeten Britischen Union der Faschisten (1932–1940). In die vorgenommene Analyse sind die wichtigsten Ideen einbezogen, die die diesbezüglichen Auffassungen Mosleys gestaltet haben. Zu den wichtigsten davon gehören das Ideal des faschistischen Staatsdienstes, Antimarkanismus, Adaption modifizierter Elemente des britischen Kapitalismus, Korporationismus, antimodernistischer Ruralismus und volkische Traditionen. Die aristokratischen Wurzeln Mosleys, seine nicht akademische Ausbildung und die negative Einstellung zum britischen Parlamentarismus sind der ergänzende Katalog. Die Hauptthese des Aufsatzes setzt voraus, dass die Ansichten Mosleys über das Eigentum sich als Resultante der in seiner faschistischen Doktrin koexistierenden Ideen gestaltet haben und ein Ergebnis der Vereinigung romantischer Ideen des kontinentalen Faschismus mit der technokratischen Interpretation des britischen ökonomischen Gedankens sind. Die faschistische Eigentumskonzeption bildete die Quintessenz eines idealistisch verstandenen Dienstes zugunsten des Staates, jedoch als Institution lediglich durch Arbeit (Dienst) zugunsten der Gemeinschaft gerechtfertigt, verlor sie das absolute Maß. Durch Grenzen des sozialen Wohls festgesetzt widerspiegelte sie – trotz antikapitalistischer und antiliberaler Indoktrination der BUF – die Rolle der Elemente des Kapitalismus im kommenden Korporationsstaat. Das Eigentum bildete auch die Hauptaxe des ideologischen Konflikts mit der Doktrin des Marxismus. Die volkischen Traditionen und der Ruralismus wiederum gestalteten die antimodernistischen Postulate Mosleys über den Grundbesitz.